

מצעד האיוולת

בסיפור מכות מצרים יש רגע מרתק שאמור לגרום לנו לעצור ולהתבונן.

בפתח פרשת בוא, שבע מכות כבר מאחורינו. המצרים סובלים. כמה פעמים לאורך פרשת וארא דומה היה שפרעה מתרכך, אך בכל פעם הוא שב והקשה את ליבו. במכה השביעית, מכת ברד, נראה היה אפילו שפרעה מודה בטעותו: "וַיִּשְׁלַח פְּרָעָה וַיִּקְרָא לְמִשֶׁה וּלְאַהֲרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו, 'חַטָּאתִי הִפְעַם. ה' הִצְדִּיק, וְאֲנִי וְעַמִּי הִרְשָׁעִים'" (שמות ט, כז). אבל כשוך המכה הוא שינה את דעתו: "וַיִּרְא פְּרָעָה כִּי חָדַל הַמָּטֶר וְהַבָּרָד וְהַקָּלֶת - וַיִּסֹּף לַחַטָּא, וַיִּכְבַּד לְבֹו הוּא וְעַבְדָּיו" (שם, לד).

כך נגמרת פרשת וארא. בפתח פרשת בוא באים משה ואהרן אל פרעה להזהיר אותו מפני מכה נוספת, שעלולה להיות הרסנית - מכת הארבה, אשר לדבריהם יאכל "אֶת יְתֵר הַפְּלִטָה הַנִּשְׁאָרָה לָכֶם מִן הַבָּרָד וְאֶכְלֶתְכֶם מִן הַשֶּׂדֶה" (י, ה). והנה, לראשונה, אנו שומעים זמירות חדשות: עבדי פרעה עצמם אומרים לו שהוא טועה. "עַד מַתִּי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ? שְׁלַח אֶת הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲבְדוּ אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם. הֲטָרַם תִּרְעֶ בְּכִי אֲבָדָה מִצְרַיִם?" (י, ז). מילים אלו משנות מייד את תמונת המצב. פרעה מודה לאפשר לבני ישראל לזבוח לה'. כיצד קרה הדבר?

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

בשנת 1984 פרסמה ההיסטוריונית ברברה טוכמן ספר מפורסם ששמו היה מאז למטבע לשון: "מצעד האיוולת". היא שאלה בו את השאלה הגדולה: איך זה שלאורך ההיסטוריה אנשים נבונים החליטו החלטות מטופשות שהזיקו גם להם ולמעמדם וגם לעם שהם הנהיגו?

אין הכוונה להחלטות שהתגלו בדיעבד כשגויות. טעויות כאלו קורות לכולם. זהו טבעה של מנהיגות, וטבע החיים. אנחנו צריכים לקבל החלטות בתנאי אי-ודאות. בחוכמה שלאחר מעשה אנחנו יכולים לראות איפה טעינו בגלל גורמים שלא ידענו עליהם בזמן.

טוכמן התכוונה לטעויות מסוג אחר. כאלו שאפשר היה לראות כבר בשעת מעשה שהן טעויות. היו סימני אזהרה, והתעלמו מהם. אחת הדוגמאות שהיא נותנת היא אגדת הסוס הטרויאני. היוונים הטילו מצור על טרויה למשך עשר שנים ולא הצליחו ללכוד אותה. ואז טיכסו תחבולה. הם עזבו את המצור והפליגו בספינותיהם הלאה משם, והשאירו מאחוריהם סוס עץ ענק. הטרויאנים הנלהבים הכניסו את הסוס לעיר, כסמל לניצחונם. אך כידוע בתוך הסוס התחבאו שלושים חיילים יוונים, ובלילה הם יצאו ממחבואם ופתחו את שערי העיר בפני צבאות יוון - שבינתיים, בחסות החשכה, הפליגו חזרה לחופי טרויה.

זו הייתה תחבולה מבריקה. לאוקואון, כוהן טרויה, ניחש שמדובר במזימה, והזהיר את בני עמו במילים המפורסמות "אני מפחד מהיוונים אפילו כאשר הם נותנים מתנות". אבל הטרויאנים לא שעו לאזהרה, ועירם נפלה.

עוד דוגמה בספרה של טוכמן, לא אגדית אלא היסטורית ממש, נוגעת למסד הקתולי במאה ה-16. הכנסייה הייתה מושחתת, מבחינה כספית ומבחינות נוספות. רבים קראו לערוך בה תיקונים,

בעינינו פרעה גם רשע וגם טיפש - כי אנחנו קראנו את הספר. עבדיו ראו בבירור שהוא מוביל את מצרים לאבדון, אבל הוא כנראה הרגיש שהוא חזק והם סתם פחדנים. רק בחוכמה שלאחר מעשה המנהיגות נראית אתגר קליל והטעויות נראות ברורות.

ובכל זאת, פרעה נותר סמל למנהיג כושל שלא ידע להקשיב לעצתם הטובה של עוזריו. הוא לא הבין שהעולם השתנה, שהוא מתמודד עם מציאות חדשה, ששעבוד של עם כבר אינו מתקבל בהבנה, שהקסם הישן כבר לא פועל, שהאימפריה שהוא מושל עליה מזדקנת, ושהמשך העקשנות שלו יוביל את עמו לאסון.

לדעת איך להקשיב לעצה, איך להגיב לשינוי ומתי להודות בטעות - אלו שלוש מן המשימות הקשות ביותר של מנהיג. דחיית עצה, התעלמות משינוי וסירוב להודות בטעות נראים לפעמים כעוצמה מנהיגותית, אך בדרך כלל הם תחילתו של עוד מצעד איווולת.

סביב שולחן השבת

- מדוע לדעתכם מנהיגים רבים מתעלמים מעצות ואזהרות של אחרים, גם כאשר נראה ברור שכדאי שיקשיבו?
- איך אפשר לדעת מתי מנהיג חזק ומתי הוא עקשן? התוכלו להדגים מתי האבחנה הזאת חשובה?
- האם זכורים לכם מנהיגים שהיו פתוחים לשינוי, או היו צריכים להסתגל למצבים חדשים?

אך הקריאות נפלו על אוזניים ערלות. הוותיקן, ממש כמו כמה מוסדות פיננסיים בימינו, ראה עצמו חזק וגדול מכדי ליפול. התוצאה הייתה תנועת הרפורמציה, ויותר ממאה שנות מלחמת דת ברחבי אירופה.

זהו ההקשר שבו כדאי לקרוא את סיפורם של פרעה ועבדיו. זו אחת הדוגמאות המתועדות הקדומות ביותר למצעד איווולת.

לפני כמה שנים יצרו אולפני דרימורקס סרט אנימציה על משה ויציאת מצרים, הסרט 'נסיך מצרים'. המפיק, ג'פרי קצנבורג, הזמין אותי לראות את הסרט באמצע הכנתו, כדי לראות אם אני מרגיש שהוא מספר את הסיפור בצורה אחראית ורגישה. ראיתי, ואכן כך הרגשתי.

מה שריגש אותי, ואולי צריך הייתי להבין זאת עוד קודם, היה שפרעה הצטייר בסרט לא כאדם רשע אלא כאדם שמרן מאוד, שמשימת חייו, מבחינתו, היא הגנה על האימפריה שכבר אז הייתה הקדומה מכל הממלכות הקיימות, ובלימת כל שינוי שעלול לחתור תחתיה.

לשחרר את העבדים? ומי ערב לנו למה שיקרה אחר כך? בית המלוכה ייראה כמובס. המבנה הפוליטי ייסדק. היכל העוצמה השלטונית שלנו, האיתן והכביר, ייראה רעוע. וזו - בעיני מי שמפחד משינוי - התחלת הסוף.

בנסיבות אלו, אפשר להבין למה פרעה סירב להקשיב לעצת עבדיו. בעיניו הם היו חלשים, תבוסנתים, נכנעים ללחץ; וכל סימן חולשה מצד המנהיגות יגרום לעוד לחץ ולעוד כניעה. מוטב להיות חזקים ולהמשיך לומר לא - גם במחיר מכה נוספת.